

ARKEOLOGI I NORR 13

ARKEOLOGI I NORR 13

2012

ARKEOLOGI I NORR 13

UMEÅ UNIVERSITET
Institutionen för idé-
samhällsstudier

UMEÅ UNIVERSITY
Department of
Historical, Philosophical
and Religious studies

**Tryckt med bidrag från Humanistiska fakulteten
vid Umeå universitet**

Omslagsbild:

Axelklaffsbeslag från Volga-Kama påträffat i Sangisområdet
Foto Staffan Nygren © Norrbottens museum.

Utgivare och distribution:

Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet
SE-901 87 Umeå, Sverige

Redaktör:

Per H. Ramqvist
epost: per.ramqvist@arke.umu.se

Grafisk form, lay-out och omslag:

Per H. Ramqvist
Brödtexten är satt med Garamond 10/12
och rubriker med Arial Narrow

Engelsk språkgranskning

Sees-editing Ltd, UK
ISSN 0284-558x

Tryck:

Original, Umeå
2012

Innehåll

<i>Per H. Ramqvist</i> Förord	v
<i>Helena Knutsson & Kjel Knutsson</i> The postglacial colonization of humans, fauna and plants in northern Sweden	1
<i>Ola George</i> Neolitiska människor och svin i Ångermanland	29
<i>Carina Bennerhag</i> Samhälle i förändring - järnålder i Norrbottens kustland	45
<i>Per H. Ramqvist</i> Geosocial diversitet under folkvandringstiden. Idéer utgående från Medelpad	75
<i>Peter Persson</i> Timrådalen - en förbisedd högstatusbygd i Medelpad	105
<i>Katarina Eriksson & Olof Sundqvist</i> Järn, makt och kult i Gästrikland under yngre järnåldern	131
<i>Anders Huggert</i> Skidspetsen från Stormyran i Bygdeträsk - ålder utifrån kol-14-datering och ornamentik	167
<i>Maria Björck</i> Storskalig kolproduktion i Gästrikland.....	183

Geosocial diversitet under folkvandringstiden

Idéer utgående från Medelpad

Per H Ramqvist

English summary

The article discusses the way in which internal economic, social and religious structures and organisation during the Migration Period are reflected by archaeological remains in part of the county of Medelpad, Central Norrland. The author shows that different parts of the landscape were centres for different functions within society. In four coastal valleys in close proximity in the northern part of Medelpad, each valley had its own societal profile. The Tunadal Valley may have had a judicial-religious orientation, while two of the neighbouring valleys, Ljusta and Västland, were totally different. The first exhibited a typical agrarian and the second a very aristocratic milieu. The valley of Västland contains several large mounds, including the largest in Central Norrland, and several continental imports including bronze vessels and glass objects. The northernmost valley, Timrå, had a clear military orientation.

The author also discusses the different ways that the richer grave mounds are laid out. From the large, kingly mounds of Högom and the few others that have a diameter greater than 40 m, a wide spectrum of grave types is discussed, including those of herd-leaders, successful warriors and cult leaders.

Per H. Ramqvist, Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet, SE-901 87, Sweden. per.ramqvist@arke.umu.se

Inledning och bakgrund

Genom åren har den sociala strukturen i Mellannorrland under den äldre järnålder och framför allt folkvandringstiden varit föremål för omfattande forskningsinsatser. Inte minst med utgångspunkt från de enastående fynden från Högom vid Sundsvall i Medelpad (Ramqvist 1990, 1992; Nockert 1991), har såväl den hierarkiska ordningen, de regionala särdragen och de interregionala kontakterna blyxtbelysts. Jag har i flera arbeten (t. ex. 1991) argumenterat för att järnålderns Mellannorrland, dvs den geografiska triangel som ungefär begränsas av de nuvarande städerna Söderhamn – Örnsköldsvik – Östersund, under romersk järnålder - folkvandringstid utgjorde något av en samhällelig entitet – ett småkungadöme (fig. 1). Löst sammanfogade och topogra-

Per H Ramqvist
(f. 1950). Professor
arkeologi vid
institutionen för idé-
och samhälls-
studier vid Umeå
universitet. Under
1980-talet von-
Humboldt-stipen-
diat i Tyskland och
läsåret 1989/90 vik
professor vid
Christian Albrechts-
Universität i Kiel.

Var 2000 - 2004
forskningsledare
för Regional
arkeologi vid
Mitthögskolan i
Örnsköldsvik. Har
bedrivit ett flertal
större forsknings-
projekt samt
författat sju mono-
grafier om framför
allt järnålderns
bebyggelse och
samhälle.

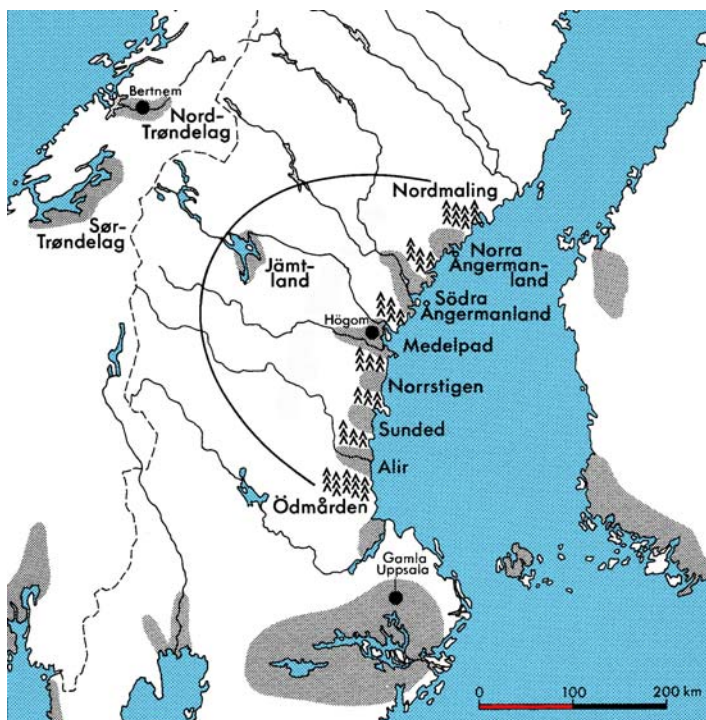

Fig. 1. Mellannorrland och omgivande samhällen, skissartat markerade.

fiskt välvgränsade "folkland", har haft täta förbindelser sinsemellan samtidigt som man haft ett gemensamt yttre kontaktnät. Ser man Mellannorrland som en enhet uppvisar det en tydlig centrum – periferi relation. Det har tidigare visats (Persson 1995; Ramqvist 1995) hur den sammanlagda populationen, dvs antalet järnåldersgravar, under det 1:a årtusendet varit störst i Medelpad-norra Hälsingland och lägst i områdets periferier dvs Alir längst i söder, norra Ångermanland i norr och den jämtska storsjöbygden i väster. Även andra järnålderslämningar uppvisar snarlika drag. Förhållandena kan tolkas som att ett etableringscentrum ligger i Medelpad/N Hälsingland och därifrån har bebyggelsen spritt sig åt norr, söder och väster. Empiriskt är det också från just

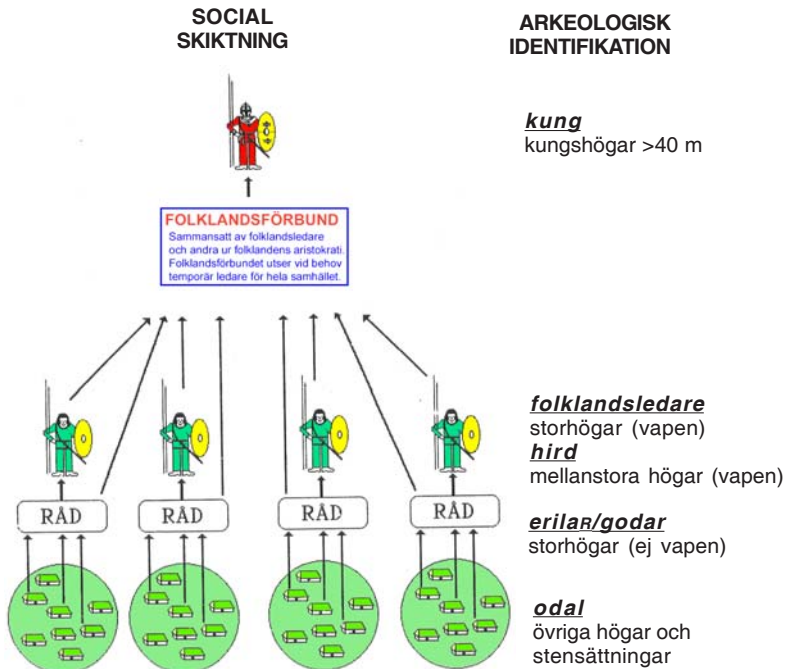

Fig. 2. Försök till illustration av den sociala stratifieringen och arkeologiska identifikatorer i ett järnålderssamhälle (i detta fall folkvandringstidens Mellannorrland) satt under viss militär och politisk stress. Med störhögar i detta sammanhang avses högar mellan ca. 20 och drygt 30 m i diameter och mellanstora är ca 10-20 m i diameter.

detta centrala område som vi funnit de äldsta tecknen på de väst- och sydsandinaviskt influerade bebyggelseinslagen. I Medelpad visas detta i form av fragmentariska och sönderplöjda rester av tre-skeppiga hus i Tuna prästbord vid sjön Marmen vid Ljungans dåvarande utlopp i Bottenhavet (1994; Baudou 1997) och i norra Hälsingland i form av kontinuerliga pollensekvenser med sädespollen från och med tidig förromersk järnålder (Engelmark & Wallin 1985). Materiella uttryck för social skiktning eller elitmiljöer har ännu inte påträffats från förromersk järnålder.

Tydliga tecken på ett stratifierat samhälle uppträder först under äldre romersk järnålder i Mellannorrland. Arkeologiskt känns olika sociala strata igen på gravars monumentalitet och innehåll. När det gäller högarnas storlek och relation till social status har detta diskuterats, och det råder idag konsensus om den allmänna relationen stor hög - hög status (jfr t. ex. Hyenstrand 1974:103f; Bratt 2008:12ff; Persson 2009). Definitionerna av storlekarna har dock varierat en del när begrepp som t. ex. stora högar, storhögar och kungshögar diskuterats (Hyenstrand 1974:104; Bratt 2008:43ff; Persson 2009). Jag tilltalas mest av Bratts (2008:45) eleganta analys av Mälardalens högar, där han menar att en normalhög är 5-10 meter i diameter och finner en tydlig brytpunkt vid 11-13 m i diameter. En storhög i Mälardalen är således en hög större än brytpunkten. Det menar jag också stämmer väl med vad jag tidigare diskuterat när det gäller de tre storhögskomplexen Gamla Uppsala, Bertnem och Högom; nämligen att de representerar de största i sina respektive regioner (t. ex. Ramqvist 1988:115). Några absoluta storleksmått gäller således inte, utan storhögsbegreppet måste relateras till den region det uppträder och detsamma gäller förstås begreppet kungshög. Kungshögar är alltså inte bara stora, men de största i sin region. Det är också denna princip som ligger bakom storleksklassningen i modellen figur 2. En avgörande faktor, som inte alltför ofta diskuteras, är ju den kontingent människor som ligger bakom ett storhögsbygge. Det är väl i själva verket det som är det reella uttrycket för makt, hur många individer som herraväldet gäller. Beräkningar angående tids- och arbetskraftsångång har gjorts beträffande järnålderns storhögar (t. ex. Ringstad 1987:15ff; Ramqvist 1990:36). I fallet Högom har det enligt beräkningarna tagit 80 personer minst två månader att bygga kärnröset och högmanteln. Då är inte den av trä byggda kammaren och dess inredning inräknad. En kungshög, i detta fallet, representerar således ett väsentligt herravälde.

Då finns ett flertal exempel på stormansmiljöer i form av storgårdar, storhögar, kammargravar och importfynd representerade i kustbygderna i norra Hälsingland (Liedgren 1992:20ff), Medelpad (Seling 1977:251ff) och norra Ångermanland (Ramqvist 1983; Lindqvist & Ramqvist 1993). Hur Mellannorrlands olika bygder fortsätter att formeras efter den inledande etableringen är oklart, men under folkvandringstiden utmärker sig längs kusten sex tydliga, topografiskt och geografiskt

åtskilda, områden som jag kallat ”folkland” (fig. 1). Ett av dessa, Medelpad, ska i detta sammanhang diskuteras närmare för att se om man där kan finna tecken på geosocial diversitet när det gäller ekonomiska, politiska eller religiösa förhållanden under särskilt yngre romersk järnålder och folkvandringstid.

Syftet är att försöka förstå samhällets struktur, dess politiska och religiösa organisation och de olika samhällsfunktionernas relation till olika landskapsrum. Tidigare (Ramqvist 1991) har en modell för den sociala hierarkin presenterats (fig. 2). Den bygger på att det i varje ”folkland” funnits ett ledarskap, en kung (*reiks*), och under denne ett antal folklandsledare fördelade i de olika bygder. En viktig passus i modellen rör de yttre förhållandena, där konflikter spelar en avgörande roll. Vid yttre hot tenderar samhällen att få en mer spetsig struktur, med en överordnad ledare såsom i figur 2. En annan faktor rör ledarskapets rörlighet inom i sitt herravälde. Det är möjligt att en ledare besatt flera gårdar på vilka han kunde vistas och, inte minst viktigt, begravas. Vid bestående konflikter kan man gissa att ledarskapet huserade på samma ställe under konfliktperioden.

Självklart har det varit betydande olikheter i de socio-politiska relationernas skärpa och karaktär över de olika perioderna. Jag arbetar i detta sammanhang främst med de folkvandringstida förhållandena, eftersom det tycks vara en period då samhällsformerna ”mognat”, ekonomiska värden av olika slag har anhopats på ett fåtal händer samt att det sannolikt av sistnämnda skäl uppstått yttre och möjligen också inre motsättningar. Samhället bör under folkvandringstiden således ha haft en organisation enligt något som liknar figur 2. Det är tämligen enkelt att tolka gravar innehållande vapenutrustning tillhörande ett militärt skikt, medan de många stora gravhögar som inte innehåller vapen, vanligtvis de s.k. kittelgravarna, kan vara svårare att funktionellt placera in i samhället. Men att många haft kopplingar till den religiösa delen av samhället funnits, har bl. a. visats av Sundqvist (2007). Jag återkommer till detta i den avslutande diskussionen.

Viktiga bygder i Medelpad

Tidigare forskning (t. ex. Selinge 1977; Ramqvist 1992; Persson 2009) har rörande det mest befolkade kustnära området i Medelpad visat att det i Medelpad finns några centrala bygder, nämligen (fig. 3):

den **södra** bygden (Kvissle/Nolby)
den **mellersta** bygden (Selånger)
den **norra** bygden (Skön/Alnö/Timrå)
den **inre** bygden (runt sjön Marmen)

Inom de nämnda bygderna finns majoriteten av Medelpads järnålderslämningar. Undersökningsläget för de olika bygderna är dock fundamentalt olika (Ramqvist 2000). Det har utförts relativt många arkeologiska undersökningar i de fyra bygderna, men det finns inte undersökta exempel på de ur politisk synpunkt allra viktigaste platserna från alla bygder. Egentligen är det bara i Selånger som högar från det förmodat allra högsta sociala skiktet undersökts och det är undersökningarna i Högom (Ramqvist 1990, 1992, Nockert 1991). I södra och norra bygden har visserligen storbögar undersökts, men de representerar inte de allra högsta sociala skikten i sina respektive bygder. De undersökta storbögar i de sistnämnda bygderna tillhör främst det Seling (1977:261ff) kallar "kittelgravshorisonten", dvs vapenlösa brandgravar med (vanligen) en Vestlandskittel som ben- och gravgodsbehållare. Dessa gravar, som är väl företrädna också på det norska Vestlandet, dateras vanligen till decennierna runt 400 e. Kr. (Seling 1977:264). En sådan precis datering är dock högst osäker, eftersom vi ett stort antal gånger kunnat se att de ledande skikten i bl. a. SV-Norge och Mellannorrland haft en förkärlek för att vid begravningarna nedlägga "antikviteter" som gravgåvor. Det kan t. ex. gälla glas, bronskittlar och fat och det vi i allmänhet kallar importföremål. Sådana "antikviteter" kan vara väl över seklet gamla när de slutligen läggs i graven. Ett tydligt exempel på det är en del av föremålen kammargraven i Högom (Ramqvist 1992:31ff). Ett annat mycket belysande exempel är kittelgraven, "Loptshaugen" i Sæbø i Søndhordland (Schetelig 1912:83ff), där brandlagret under en typisk kittelgrav innehöll mycket små fragment av Stil-I-föremål, vilket plötsligt gjorde graven omkring ett sekel yngre. Andra exempel på att föremål användes lång tid innan de faktiskt hamnade i gravarna är de många yngre romartida, facettslipade glasen, vilka många, långt efter produktionstiden, lagats med Stil-I-ornerade ädelmetallbleck (för exempel se Straume 1977, 1987). *Det finns således all anledning att utsträcka den s.k. kittelgravshorisonten till in i 500-talet e. Kr.*

De många och alltid vapenlösa kittelgravarna från kittelgravshorisonten, inte sällan funna i storbögar upp till 30 meters diameter,

skulle i modellen (fig. 2) kunna passa in som representanter för folkvandringstidens kultledare, vilka i urnordiska runor benämns *erilar* enligt Sundqvist (2007:193ff). Dessa hade uppenbarligen hög status och stod den sekulära makten mycket nära.

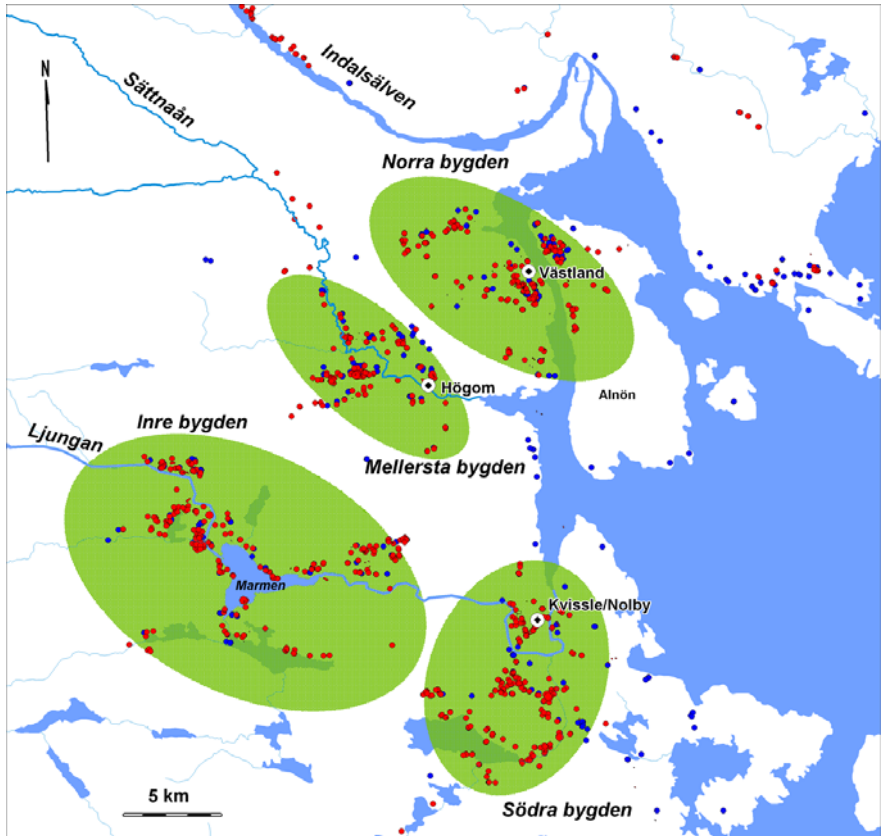

Fig. 3. Samtliga av Riksantikvarieämbetet registrerade gravfält, högar och stensättningar. Schematisk markering av Medelpads huvudbygder, med angivande av de tre kustbygders noder där också Mellannorrlands enda 40-metershögar finns: Kvissle/Nolby, Högom och Västland. Röda prickar= höggravfält och högar; blå prickar= stensättningar av vilka en del tillhör bronsåldern.

Vad är då orsaken till att de fyra nämnda bygderna i Medelpad uppvisar centralitet? Förutom att de omges av för mellannorrländska förhållanden relativt goda jordbruksmarker, ligger de också vid utomordentligt gynnsamma kommunikativa lägen (fig. 3). Den södra bygden ligger direkt vid Ljungans mynning och kontrollerar färdvägen upp längs dalgången till centrala Jämtland. Där transporterades, enligt fyndbilden, det mesta av det överskottsproducerade järnet som framställdes i Jämtland och västra Medelpad. Den mellersta bygden, med Högom som given centralplats, ligger ännu mer strategiskt till. Där mynnar nämligen två viktiga leder ut, dels en sidogren av Ljungans dalgång och dels Sättnaåns dalgång med en närmast parallellt löpande markerad åsbildning som leder upp till de resursrika områdena i Holm sn och ännu längre västerut. Det är också på den östra änden av denna ås som Högom-gravfältet ligger. Slutligen har vi den norra bygden från vilken man, via Kovland, lätt når Indalsälvens dalgång som också den, men på en något nordligare breddgrad, leder direkt upp till den jämtska Storsjöbygden.

Detaljerade analyser av de fyra bygderna har inte gjorts avseende förekomsten olika sociala skikt och funktioner och hur de fördelar sig i landskapet, dvs det jag här kallar geosociala studier. Däremot har bebyggelseanalyser och sociala analyser på ett mer övergripande plan gjorts för Västernorrland (Selling 1977; Persson 2009). Jag ämnar här gå närmare in på den norra bygden i Medelpad för att se om där finns tecken som tyder på att det funnits olika sociala funktioner spridda i skilda landskapsrum.

Den norra bygden i Medelpad

För vilket jag tidigare argumenterat (Ramqvist 2001), behärskades sannolikt den norra bygden av någon eller några stormanssläkter, vilka hade kontrollen över den distributionskanal som utgjordes av Indalsälvens dalgång. Jag ska göra en kort genomgång av de märkliga och intressanta förhållanden som kan ses inom detta område (fig. 4) och som kan bidra till förståelsen av en folkvandringstida geosocial struktur. På fastlandssidan präglas den norra bygden av fyra mindre dalgångar som under järnåldern utgjorde mindre vikar. På andra sidan Alnösundet fanns på norra Alnön, också en tämligen omfattande be-

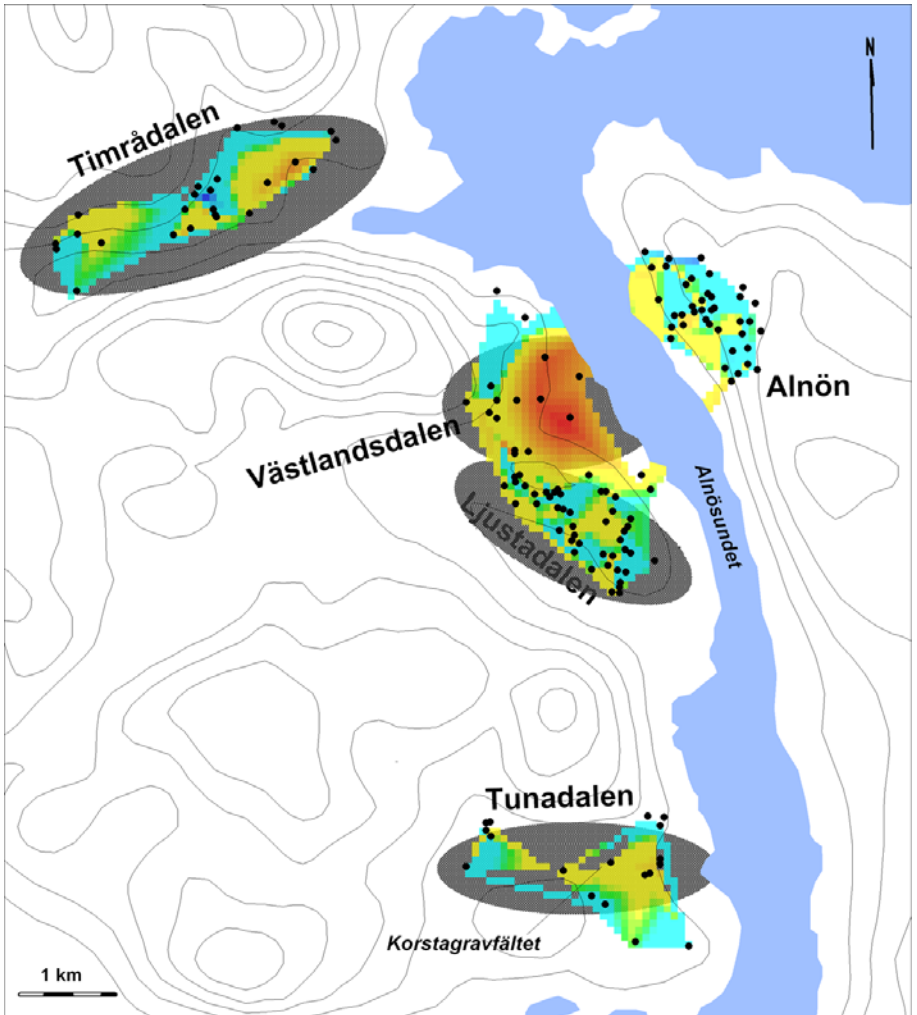

Fig. 4. Järnåldersbebyggelsens spridning längs Alnösundet i Medelpads Norra bygd. Lokalerna med gravhögar och gravfält är markerade med prickar. Utbredningen för bebyggelserna längs de fyra dalgångarna har markerats med grått. Färgastret från blått till rött betyder: ju rödare desto mer dominerar högförekomsten av stora högar. Västlandsdalen märker därvidlag tydligt ut sig. Medelpads största gravfält "Korstagravfältet" har markerats. Höjdd kurvorna visar 25 meters ekvidistans.

byggelse (fig. 4). Dalgångarna är räknat från söder: Tunadalen, Ljustadalen (ibland Fälladalen och av Seling 1977 kallad Skönsdalen), Västlandsdalen samt Timrådalen i norr. Avståndet fågelvägen mellan Tunadalen och Timrådalen är drygt 8 km.

De fyra bebyggelseområdena, som på tyska skulle kallas *Siedlungskammern*, uppvisar helt skilda egenskaper och följande karaktäristiska inslag kan formuleras:

Tunadalen – relativt få lokaler med inslag av större högar, varav den största ca 25 meter i diameter (Raä 60:1, Skön sn). Här återfinns Medelpads största gravfält – Korstagravfältet (Raä 57:1 i Skön sn, fig. 4) – som enligt inventeringsboken omfattar 32 högar och stensättningar, varav flera, av morfologiska skäl, tillhör den äldre järnåldern. I gravfältets SÖ

Fig. 5. "Harget" på SÖ delen av Medelpads största gravfält vid Korsta, Skön sn Raä nr 57 i Tunadalen. Vid trädet syns hargets "altarsten" och i bakgrunden vidtar gravfältet. Foto mot NV av Catrin Bertlin juni 2010.

del finns en sannolik (något kringsspridd) kvadratisk stensättning med fem meters sida. Vid gravfältets SÖ slut finns det en mycket intressant, delvis naturlig formation som utgörs av en, möjligen något tilljämnad sänka, inramad i norr och söder av två naturliga och parallella bergryggar. I dess västra och in mot gravfältet vettande del, ligger ett ca två gånger två meter stort och en meter högt stenblock. Blocket har närmast plan ovalsida. Konstellationen ser verkligen tillrättalagd ut och det ligger nära till hands att tolka platsen i judiciella eller sakrala termer, t. ex. som en tingsplats eller ett harg med "altare" (fig. 5).

Sannolikt har bebyggelsen i Tunadalen kontinuitet över hela årtusendet och det intressanta *tuna*-namnet antyder att bebyggelsen här har haft någon slags överordnad betydelse. *Tuna*-namnen tolkas vanligen i betydelsen inhägnad plats (t. ex. Pamp 1979), vilket skulle kunna antyda en plats av central judiciell eller religiös karaktär. För Mälardalens del tolkar Hyenstrand (1974:102f) *-tuna*-namnen som förkristna och sammanhängande med en tidig administrativ organisation. I Mälardalen, liksom vid t. ex. Tuna vid Marmen i Medelpad, föreligger ett rumsligt samband mellan *tuna*-namn och med senare etablerade kristna kultplatser. Därmed skulle ett samband också kunna finnas mellan förkristna kultplatser och *-tuna*-platser, på motsvarande sätt som *-hov-* och *-vi*-platserna runt om i Skandinavien. Det är frestande att tro att "tinget" och/eller "harget" på Medelpads största gravfält vid Korsta kan ha med saken att göra - kanske ett **kult- och/eller judiciellt centrum** för ett lite större område.

Den kvadriska stensättningen, en ovanlig fornlämningstyp i Mellannorrlands järnålder, har en yngre morfologisk motsvarighet i Bällsta i Uppland, som tolkas som tingsplats (t. ex. Sanmark & Semple 2008). Den uppländska ligger dock utan kontakt med andra fornlämningar. Om det varit en tingsplats i Korsta, undrar man vilket område den i så fall skulle ha omfattat? Sådant beror ju naturligtvis på hur lag och rätt varit organiserad. Rimligen fanns olika nivåer i rättskipningen också under folkvandringstiden i Mellannorrland och det är väl inte omöjligt att detta har varit tingsplatsen för t. ex. "Den norra bygden". Från senare tider är ju "Tingshögar", som den vid Selångers kyrka (Raä 87:1), ett bekant begrepp som också de sannolikt representerar en judiciell organisation, antingen i en yngre tid och/eller på en annan, högre judiciell nivå.

En eventuell sakral organisation är en annan intressant, men svår arkeologisk fråga. Här tycks dock, som nämndes ovan, i vart fall en viss nivåindelning ha funnits. Man kan troligen för folkvandringstiden, liksom för sagalitteraturens vikingatida Norden, räkna med att det funnits ett antal religiösa organisationsnivåer, från gårdsnivå upp till överregional nivå.

Ljustadalen (av Seling 1977:320ff benämnd Skönsdalen) är belägen knappt 3 km norr om föregående och där finns en av de tätaste koncentrationerna av järnåldershögar och gravfält. Men här finns inga storhögar eller andra till synes särpräglade drag, förutom just kvantiteten anläggningar. Av de relativt få lösfynden och äldre undersökningar som gjorts i dalgången har inget framkommit som tyder på någon form av exklusivitet (Seling 1977:322). Det tycks således som vi haft en, ur social

Fig. 6. Den överplöjda, upp emot 45 meter vida högen i Västland, Raä nr 104 i Skön sn, Medelpad. Flera andra överplöjda stora högar ligger på samma åker. Foto mot SO av Mats Keränen juni 2010.

synpunkt, likställd, men rätt stor befolkning i Ljustadalen. Dalgången har en **påtagligt agrar karaktär**, där i princip all bebyggelse ligger i den sydexponerade norra sluttningen. På krönet av det mindre berg- och skogsområde som i norr skiljer Ljustadalen från Västlandsdalen ligger Sköns kyrka. Bebyggelsebildens i Ljustadalen påminner till stor del om den på norra Alnön (jfr fig. 4).

Ytterligare knappt 2 km norrut ligger *Västlandsdalen*, som av allt att döma var en mycket speciell miljö. Storhögar dominerar helt forn-lämningsbildens och där finns i övrigt mycket få gravhögar (fig. 4). Dock är stora delar av den lilla dalen (viken) idag uppodlad och flera gravar är överplöjda, en del troligen också bortplöjda. Uppskattningsvis har ca tio av högarna här ursprungligen varit över 20 meter i diameter. Sannolikt har också Norrlands största enskilda gravhög, Raä nr 104 i Skön sn,

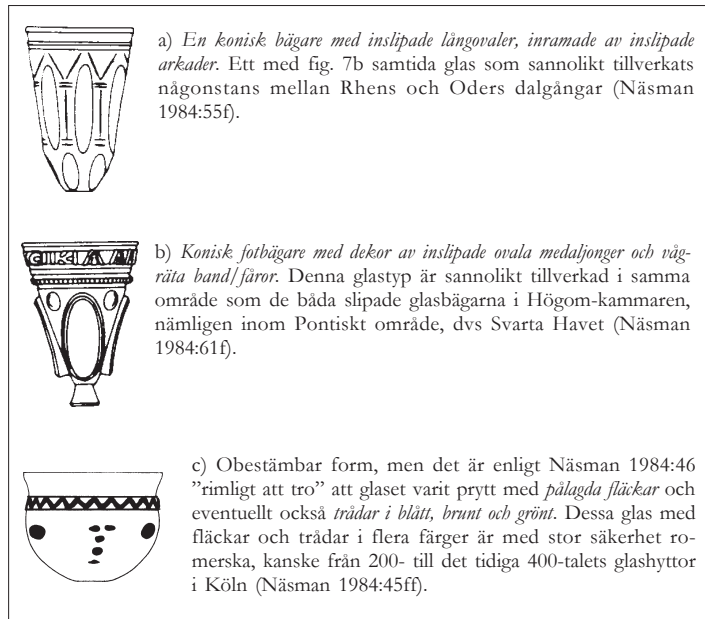

Fig. 7a-c. Glastyper representerade i Västlandsgraven föreslagna av Ulf Näsman.

legat här. Den är överplöjd, men spåren i åkern idag antyder att den troligen har varit upp till 45 meter i diameter (fig. 6).

I Västland undersökte också Hallström 1922 en rikhaltig storhög, bland annat innehållande en Vestlandskittel med en stor glassmälta och andra lösa glasfragment. Inte mindre än tre olika glas har identifierats av Näsman (1984:46ff). Eftersom det finns flera olika uppgifter (t. ex. Selinge 1977:262f) om vad det är för typ av glas finns det skäl att återupprepa Näsman's typbestämning (fig. 7a-c). Glasens proveniens illustrerar tydligt de konatknät som de aristokratiska släkterna i folkvandringstidens Medelpad, direkt eller indirekt, var en del av. Glasen, liksom andra importföremål, utgör pregnanta tecken på hög social status. Ytterligare en storhög med en kittelgrav har funnits i Västland, men som blivit bortplöjd och vars innehåll, förutom brända ben, är obekant. Dock saknas i den lilla dalgången exempel på vapenfynd, vilket naturligtvis kan vara en tillfällighet.

Inom parentes kan här nämnas att undersökningar i Västlandsdalen också har visat att en strandnära bebyggelse (hamn?), funnits under vendeltiden (Söderberg 1983, 1989; Ramqvist 2001). Från Västlandsdalen kommer också två av Medelpads hittills tre kända vikingatida silverdepåfynd. Den ena från området mellan byarna Birsta och Finnsta med vikingatida arabiska mynt, av vilka tyvärr ett flertal blev nedsmälta. De bevarade mynten är från år 765 - tidigt 900-tal (Selinge 1977:381). Det andra silverskattfyndet gjordes i byn Sund och innehöll ett 30-tal främst senvikingatida tyska och engelska mynt. Förutom storhögar som kan dateras till folkvandringstid visar en eventuell hamnanläggning och depåfynden att platsen haft stor betydelse också under den yngre järnåldern. Det tycks, utifrån fornlämningsbild och de fynd som gjorts, att Västlandsdalen under folkvandringstiden varit ett **socio-ekonomiskt och -politiskt centrum**. De få men viktiga fynden från den yngre järnåldern pekar på att platsen då hade en handelsinriktad ekonomisk funktion, vilket mycket väl kan ha sina rötter under folkvandringstiden eller ännu tidigare och under hela årtusendet är det sannolikt kontrollen av päls- och skinnhandeln längs Indalsleden som haft den avgörande betydelsen (Ramqvist 2001). För att härska och leva ett gott liv behövdes skydd, en hird eller motsvarande knuten till de lokala stormannasläkterna. Västlandsdalen är helt omgiven av relativt folkrika bygder och om väpnat manskap fanns under folkvandringstiden i Tuna-

dalen eller Ljustadalen vet vi ännu inte. Men däremot är många gravar och fynd från Timrådalen tydligt militärt präglade (Seling 1977; Persson 2009, 2012).

Timrådalen, som ligger 3,5 km norr om Västlandsdalen, har fler fornlämningar än Tunadalen, men färre än Ljustadalen (läs mer om Timrådalen i Peter Perssons artikel i denna volym). Här finns ett par större gravfält (25 respektive ca 15 gravar) samt ett halvdussin större högar (den största drygt 25 m i diameter). Men här finns också Mellannorrlands största koncentration av yngre romartida och folkvandringstida guld- eller elektronföremål (Sjöblom 2008; Persson 2009). Flera har framkommit som lösfynd, vilket vittnar om att jordbruket gått hårt åt fornlämningarna också i Timrådalen. Två av fynden, en halsring och en fingerring (se fig. 15 i Persson i denna volym), kan komma från ett depåfynd. Enligt Kent Andersson (1994) talar mycket för att den exklusiva halsringen, från 300-talet e. Kr., kan knytas till Gotland. Flera av de (ofta i gammal tid) rovgrävda gravarna har innehållit vapen, vilka även finns i lösfyndsmaterialet. De många vapenfynden och det myckna guld- ger onekligen ett militärt intryck och slutsatsen ligger nära till hands att det från släkterna i dalgången rekryterats såväl "officerare" som manskap till ledarskapets hird/-er. Guld- och silveruppträder i form av solidi, hängsmycken, hals- och fingerringar. Veterligen har inte råguld i form av tenar eller barrar påträffats, vilket skulle kunna tyda på att alltsammans ursprungligen varit sold.

En hittills inte publicerad kammargrav i Timrå visar några intressanta och ovanliga drag som jag nedan ska presentera.

Kammargraven i Skyttberg, Timrå

På Prästbolet, drygt 100 m SV om Timrå kyrka, undersöktes år 1954 tretton av de femton kända gravhögar (Cajmatt 1956) och 1970 undersöktes en av de större högar, nr I på figur 8 (Söderberg 2000). Den enda högen som inte undersöktes på gravfältet är den större högen nr V (fig. 8). Samtliga högar på gravfältet var skadade och det går med säkerhet inte att avgöra varken hur många de ursprungligen varit eller deras respektive storlek. Men utifrån de på 1950-talet karterade högrester (fig. 8), kan man dock dra slutsatsen att åtminstone två av dem (I och V) varit högar med minst 20 meter i diameter. Storleken och antalet gravar visar i detta område att det rört sig om en gård med avsevärd betydelse.

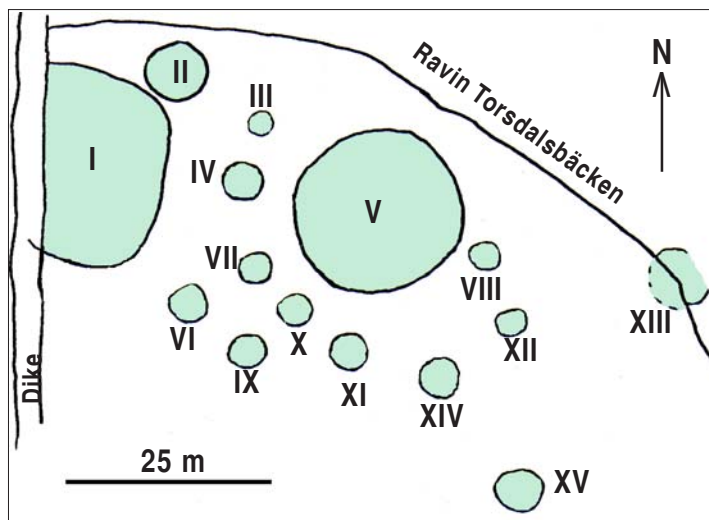

Fig. 8. Gravfältet Raä 48:1 i Skyttberg i Timrå sn, Medelpad, omritad efter Karl Cajmatz. Samtliga gravar var överplöjda.

I två av gravarna framkom högstasfynd; det gäller den tidigvendeltida storhögen nr I samt den folkvandringstida kammargraven nr II. Selinge (1977:284, m. fl. ställen) hänför det förstnämnda fyndet felaktigt till den andra och ej undersökta storhögen nr V. Fyndet i hög I utgjordes av en järnkittel placerad i en 1,5 m vid och 0,3 m djup brandgrop under ursprunglig markyta. I gropen och i kitteln framkom bältesattiraller med bl. a. en sällsynt djurhuvudformad remfångare i brons, med spår av silver, förgyllning, niello samt med ögon av granater; spelbrickor; tärningar; ett flertal kamdelar; samt andra fragmenterade brons- och benföremål. I kitteln fanns inte mindre än 8 liter brända ben av djur och människa (Söderberg 2000; Persson 2012).

Den grav som i detta sammanhang tilldrar sig vårt största intresse är dock nr II (fig. 8-9). Den innehöll en kammargrav, men har uppenbarligen aldrig varit en storhög. Hög II var helt överplöjd och låg direkt NO om storhögen nr I och på gränsen till Torsdalsbäckens ravin (fig. 8). Den mätte vid karteringen ca 8 meter i diameter och kan visserligen ha

varit något större. Men det finns skäl som talar emot att den t. ex. skulle hamna i kategorin storhögar (vanligen 20 m i diameter och däröver). Den kan inte gärna ha varit så mycket större mot SV, eftersom storhög nr I ligger i vägen och skulle en del av högen ha eroderat i N-NO har inte kammaren legat centralt i högen. Acentralt placerad kammare är kända i flera fall (se t. ex. Schetelig 1912; Lindqvist & Ramqvist 1993:64ff), men av Cajmatz' (1956) rapport får man intrycket av att högen haft en högsta höjd rakt ovanför kammaren och högen bör således inte ha varit större än maximalt 10 m i diameter.

Under en del kvarliggande jordfyllning påträffades en oval till rektangulär nedgrävning ca 5,3 x 2,2 m stor (Ö-V), fylld med sten. Stenen var de enda kvarvarande resterna av ett kärnröse vars övriga delar sannolikt har bortplöjts och rensats undan från åkern. Stenarna i nedgrävningen har blivit kvar genom att det ursprungliga kammartaket kollapsat, varvid också stenen sjunkit ned och därigenom undgått plogen. Detta förhållande, samt de något svårtolkade plan- och profilritningarna från undersökningen, visar att kammarens ursprungliga storlek torde ha varit något mindre än stenarnas hela utbredning, dvs ca 3,2-4,0 x 1,8 m (fig. 9).

Den nedgrävda kammaren sträckte sig ca 70 cm under den gamla markytan och dess kanter var skarpt nedskurna enligt profilritningen. Det är inte troligt att kammarens väggar varit klädda med träpanel. Det troliga är att det som tak lagts brädor tvärs över kammarschaktet, uppepå vilket ett kärnröse byggts samt över detta, resten av högfyllningen. Cajmatz' uppgifter om att det här och där fanns spår av trä i kammarens undre delar och att han noterat trärester med fiberriktningen tvärs över kammaren (se nr. F15 i tab. 1) talar för nämnda takkonstruktion. Nedgrävda gravschakt med taktäckning i markplanet känner vi igen från bl. a. den norska gravkammaren Snartemo V, med den skillnaden att där hade flata stenskivor lagts som tak (Hougen 1935).

Det går att utläsa av rapporten, även om ingenting sägs explicit, att åtminstone den västra delen av kammaren blivit skadad (fig. 9), troligen vid plundringsförsök. Föremål som ursprungligen legat vid den döda hittades 20-30 cm upp i fyllningen, mellan och på de kvarvarande stenarna. Det gäller bl. a. fragmenten av sköldbucklan (F29, F30); minst tre fragment av svärdsklungan (F3, F4, F28) samt ytterligare några järn-

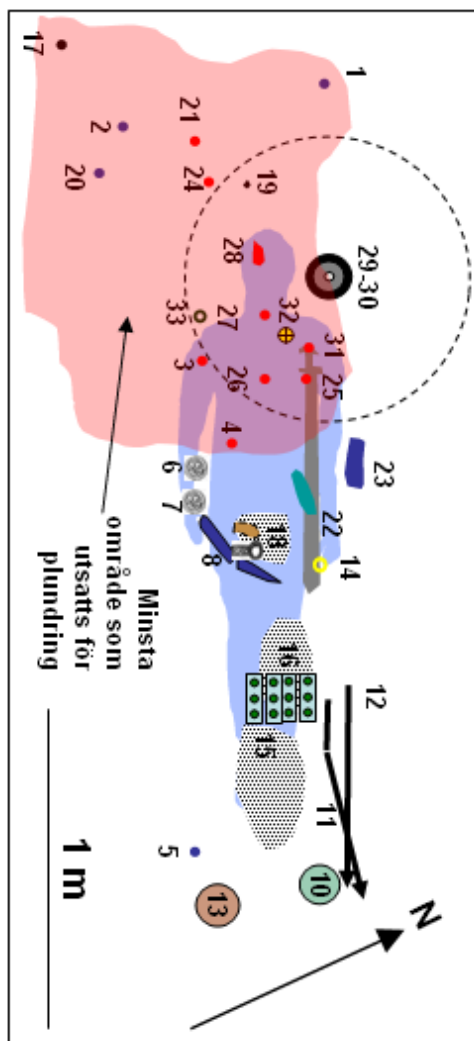

Fig. 9. Plan över kammaren i hög II i Skyttberg (jfr. fig. 8), omritad efter Karl Cajmats fältplan (ATA). Plundringsområdet i västra delen är här rosafärgat och rekonstruerat efter uppgifter i rapporten (Cajmats 1956). Röda punkter= lösfunna svärdsfragment, vilka illustrerar plundringsaktiviteten. För fyndförteckning se tab. 1.

Tab. 1. Förteckning (F1-33) över fynden i kammargraven i hög II i Skyttberg, Raä 48 i Timrå sn, Medelpad. De flesta benämningar och beskrivningar är hämtade från Cajmatz (1956). Föremål som hittades *in situ* har markerats med fet stil.

1. Järnfr på stenarna (ca. 250 cm under fixpunkten)
2. Järnfr på stenarna (ca. 250 uf)
3. Järnfr med träfr och troligen skinnfr, svärd? (280 uf)
4. Järnfr med träfr svärd? (283)
5. Järnten, böjd och tre järnfr (toligen *in situ*)
6. Agraffknapp med karvsnitt, del av bronsbleck och nit samt läder och textil (*in situ*)
7. Agraffknapp med karvsnitt, del av bronsbleck och nit samt läder, textil och näver (*in situ*)
8. Kniv av järn med tänge och fr av träskäft med doppsko av brons (*in situ*)
9. Pilspets, lancettformig av järn.? På orörda jorden, trol. nedfallen från på gravkanten uppkastad jord (N om fig. 9)
10. Hartstätning, delvis i ring (*in situ*)
11. Lans(?)spets, lång (*in situ*)
12. Spjutspets, lång, inunder, med "vingar" (*in situ*)
13. Buckelurna, ornerad, grå och svart 4 mm gods (*in situ*)
14. Fingerring, elektron (*in situ*)
15. Trä, tunt med fiberriktning tvärs över graven (*in situ*)
16. Trä, tunt, fr. Av textil, järn och brons samt fr. av liten silvernit, två häktespännen med 3+3-agraffer, flata av brons med textil (*in situ*)
17. Järnfr, 6 st (265 u f)
18. Bronssölja, järnfr, skinnkapsel(?), textilfr, ben-? cylinder (*in situ*)
19. Kvistar, kolfr, mindre slaggstycke (260 uf)
20. Järnfr (290 uf)
21. Järfr och trärester på motstående sidor svärdsfr? (285 uf)
22. Järnfragm toligen *in situ* (302 cm uf), sannolikt del av svärd, det enda i så fall i läge
23. Spik med stort huvud samt järnfr (*in situ*)
24. Järnfr, tänge till svärd? (292 uf)
25. Järnfr, svärdf? (295 uf)
25. Järnfr, flera, svärdf? (295 uf)
26. Järnfr, flera mellan 26 och 25, svärdf? (293 uf)
27. Järnfr med trärester på motstående sidor, svärdf? (275 uf)
28. Svärddklinga fr med skinn och trä (280 uf)
29. Sköldbuckla, toppstycke med låg kraftig spets (280 uf)
30. Sköldbuckla fr av sida och brätte som låg under nr 29.
31. Järnfr med trärester, svärd fr? (290 uf)
32. Guldsmälta (elektron) droppformig med flat undersida 95x85 mm i diam och 5 mm hög (*in situ* 315 uf)
33. Bronsring innesluten i textil 27 mm i diam (*in situ*)

Fig. 10. De mer exklusiva agraafferna (F6-7, tab. 1) var fastsydda på den högra av blusens(?) ärmlinningar. Knapparnas diameter är 15 mm och höjden 7 mm. Foto: SHM.

fragment. Ytterligare ett föremål, den lancettformade järnpilspetsen (F9), hittades nedfallen från schaktmassorna i sekundärt läge. Säkert bestämbara föremål, vilka utifrån Cajmatz avvägningar och planritningen hittades *in situ* framgår av tabell 1. I samband med konserveringen av föremål från bältet framkom såväl mellangrov kypert i jämn, fast kvalitet som fragment av hårt hoppackad skinnfäll (SHM inv 25518). Sannolikt rester av björnskin.

Kammarkonstruktionen och den inre ordningen i kammaren faller direkt in i mönstret för de skandinaviska kammargravarna från folkvandringstiden. Den Ö-V-liga orienteringen och huvudet i väster blickande mot öster, visar med stor sannolikhet inspiration från de tidigkristna aristokratierna i Europa (jfr Ramqvist 2011).

Vapenuppsättningen med svärd, sköld, lans, spjut och bågskytteutrustning (här representerad av en enda pilspets hittad i rubbat läge strax norr om kammaren), faller väl in i den samtida bilden. Jag har tolkat F11 (tab. 1) som en lansspets, dvs utan hullingar, men i konserveringsrapporten sägs att den är som F12, som säkert har hullingar,

Fig. 11. Guldringen (F33), ca. 18 mm i innerdiameter, har burits på den dödes vänstra hand och guldsmältan (F32), som var något oval och med en största diameter på knappt en cm, låg i området för den dödes bröst.

men där det inte tydligt framgår eftersom en ”stor rostklump sitter vid hullingarna” (SHM inv. 25518). Den rimliga tolkningen är att det, som oftast är fallet, rör sig om en lans och ett spjut.

Klädedräkten var endast fragmentariskt bevarad och har analyserats av Margareta Nockert (1991). De två agraffknapparna med karvsnittspiraler (fig. 10) var fästa vid den högra ärmlinningens brickvävda ylleband. Knapparna utgjorde inget regelrätt häktespänne, utan hade var för sig nitats fast på bandet, med en bit läder mellan knappen och det brickvävda bandet. Läderbitarna var skurna efter knappens runda bottenform. De bevarade textilfragmenten var gjorda i soumakteknik, med invävt hästhår, färgat i rött och möjligen blått. Liknande påträffas i de allra mest exklusiva skandinaviska sammanhangen, såsom Högom, Snartemo och Evebø (Nockert 1991). Inget mönster eller motiv gick dock att urskilja på de små bevarade fragmenten.

Flata, oornerade bronsagraffer, som utgjort två riktiga häktespännen med 3+3 knappar på varje spänne, påträffades ca 80 cm Ö om ärmlinningens knappar. Dessa var fastsatta på ett, jämfört med föregående, grövre vävt brickband som saknade mönster (Nockert 1991:41f). Utifrån placeringen i kammaren måste dessa flata agraffer tillhöra byx-

linningen. Vi får här en tydlig illustration av vilken del av dräkten som ansågs behöva ha den mest exklusiva kvaliteten av textil och mest påkostade ornamentiken - ärmlinningarna var betydligt viktigare än byxlinningarna. Samma mönster återfinns i de andra aristokratiska gravarna i Skandinavien (Ramqvist 2011).

Utmärkande för de mest exklusiva gravarna är också guldets (fig. 11). I Skyttberg-kammaren uppträder det i form av en fingerring och en centimeterstor guldsmälta (F33 respektive F32 på fig. 9). Guldsmältan låg i området för den dödes bröst, vilket exakt motsvarar platsen för guldplansen i Högom-kammaren (Ramqvist 1992:123ff). Motsvarande placeringar av guld- eller andra ”värdefulla” föremål uppträder i en rad av kammargravar såväl på Kontinenten som i Skandinavien och har tolkats som ett uttryck för den grekisk-romerska obolen, dvs en ”slant” för att betala färjekarlen över dödsfloden (Ramqvist 2011). Guldfingerlingen, som bars på den vänstra handen, ses också som ett attribut för hög social (militär) ställning (Andersson 1994).

Klädstilen och många föremål i Skyttberg-kammaren har således flera gemensamma ideologiska uttryck som de allra översta skikten i det samtida Skandinavien, om än i lite beskedligare utföranden. Men det saknas dock i denna krigargrav flera attribut som vanligen tillhör de allra högsta skikten. Det är gravmonumentaltitet, kontinentaleuropeiska importföremål såsom bronskittlar, bronsfat och glas, Stil-I-ornamentik och hästutrustning. Nu var visserligen kammaren plundrad, men det hade ägt rum i dess västra del och där är det ovanligt att sådana typer av föremål placerades. Plundrare har uppenbarligen förstört svärdet och eventuella beslag till detta, men rimligen borde t. ex. några fragment av Stil-I-beslag ha påträffats i den omrörda fyllningen om de funnits. Karvsnitten på de två agraffknapparna (F6-7, tab. 1 och fig. 10), i s.k. Nydamstil, skulle möjligen gå att jämföra med Stil-I, eftersom stilen också uppträder på föremål med Stil-I-ornamentik.

Skyttberg-mannens sociala anknytning är militär och hans ideologiska preferenser ligger helt i linje med det inom det allra högsta skiktet i samhället. Men, genom att vissa för det översta skiktet så utmärkande artefakterna saknas, tolkar jag det som att han representerar ett krigarskikt underställt ett ledarskap. Det kan t. ex. röra sig om en framgångsrik hirdmedlem eller möjligen en hirdledare.

Diskussion

Jag har i artikeln försökt visa på geosocial komplexitet och skillnader såväl mellan bebyggelseområden som på aristokratisk individnivå. Det är uppenbart att olika typer av för samhället viktiga funktioner varit rumsligt åtskilda i Medelpad under folkvandringstiden. Landskapsrummen har haft olika typer av centralitet om vi ser det utifrån det begränsade området runt Alnösundet, dvs den norra bygden i Medelpad. Den ekonomiska och politiska makten för denna bygd låg under folkvandringstiden, som jag tolkar det, i Västlandsdalen. Denna exklusiva plats var omgiven av relativt välbefolkade områden i norr, öster och söder. Tunadalen, med sitt *-tuna*-namn och Medelpads största gravfält, kan ha haft en judiciell-religiös funktion, medan militära inslag tycks dominera i Timrådalen. Framtida forskning får visa om t. ex. lag och rätt och religion under folkvandringstiden var organiserad i olika nivåer. Det finns skäl att påpeka att det på intet sätt är orimliga frågeställningar rörande t. ex. tingsorganisation med tanke på bl. a. de norska ringformade tunen. Sådana började anläggas redan under äldre romersk järnålder och finns från Vest-Agder i söder till Sör-Troms i norr. Både tidigare, men framför allt senare norsk forskning sätter dessa tun samman med en politisk-judiciell organisation (t. ex. Storli 2006:145ff; Grimm 2010). Några motsvarigheter till de norska ringformade tunen är inte kända i östra Skandinavien, men eftersom samhällsstrukturen var mycket likartad i övrigt är det högst sannolikt att motsvarande platser funnits även i t. ex. Mellannorrland. Hur de sett ut och vilka spår de lämnat är dock högst ovisst. Samma sak gäller nog också kultorganisationen, vars lokala, regionala och eventuellt överregionala uttryck och struktur vi för folkvandringstiden ännu inte har mycket kunskap om.

Som diskuterats och delvis visats i artikeln, är det klart att det inom aristokratin fanns flera olika skikt och funktioner under folkvandrings-tiden. Kammaren i Skyttberg visar på en storman, kanske en framgångsrik hirdman, vars begravande släkt var helt på det klara med det aristokratiska gravskick som rådde på Kontinenten och i Skandinavien och inte minst i det närliggande Högom under folkvandringstiden. Jämförbara gravar och närmast samtida med Skyttberg-kammaren har undersökts i Mellannorrland. De jag i första hand tänker på är den

oplundrade kammargraven i Borg i Norralla sn i folklandet Alir i södra Hälsingland, daterad till 500-talets första del (Varenius 1961, Ramqvist 1992:115f). Här höglades en ung krigare (20-25 år) i en mindre hög av ungefär samma storlek som i Skyttberg och med i övrigt snarlik utrustning, sannolikt en framgångsrik hirdman. Ett par intressanta saker kan dock noteras. Gravkammaren var av trä, orienterad nord-sydlig riktning och runt den döde var ett 20-tal pilspetsar av järn placerade, möjligen medvetet nerstuckna i jorden. Förhållandena ger ett intryck av närmast "fundamentalistisk" asatro. Det finns egentligen inga föremål i graven som placerar den i 500-talet, varför den lika gärna kan dateras den till andra halvan av 400-talet.

Den till ca 400 daterade skelettgraven i Skottsund i Medelpads södra bygd (Seling 1985) var 25 meter i diameter och således betydligt större än Skyttberg och Borg. Det var en mycket sargad och säkerligen plundrad krigargrav, placerad i en skreva i berget i nord-sydlig orientering. Den var i sådan oordning att utgrävaren Karl Cajmatz trodde att det rörde sig om en brandgrav. Det fanns dock rester av vapen och exklusiva föremål, bl. a. delar av ett praktbälte och fragment av två glasbägare. Rimligen borde det ha funnits guld i en grav av denna typ, men det har i så fall plundrats. Om man får gissa skulle personen i Skottsund representera en hirdledare, medan Borg och Skyttberg representerar framgångsrika yngre hirdmedlemmar. Vi ska dock komma ihåg att det sannolikt skiljer några generationer i tid mellan Skottsund och de andra.

Av det jag ovan diskuterat framgår att flera olika sociala roller är tänkbara att urskilja i det arkeologiska materialet. Nu går det dessvärre inte, utan arkeologisk undersökning, att se hur pass rikt utrustade gravarna är, men i de fall de undersökts föreligger ett tämligen gott samband mellan storhögar och exklusivt innehåll (jfr Schetelig 1912; Seling 1977:261ff). Men som visats kan socialt viktiga personer också ha gravlagts i betydligt mindre högar.

Gravhögar upp till en storlek av ca 30 meter i diameter hittar vi i samtliga mellannorrländska folkland utom i de mest perifera, såsom Alir, norra Ångermanland och den jämtländska Storsjö-bygden. Som skisserades i figur 2 angavs ett socialt skikt benämnt *erildaR* eller *godar*, dvs kultledare, nära knutna till den ekonomisk-politiska makten. Sådana kultledare hade som samhällelig uppgift att legitimera, manifestera, förklara och försvara den världsliga makten. Det är inte omöjligt att

kultledarnas gravar är de s.k. kittelgravarna, vilka alltid är vapenlösa, fränsett ibland förekommande benpilspetsar. De föremålstyper som uppträder i kittelgravarna kan i de flesta fall sättas i samband med kultiska, rituella funktioner och de torde ha haft symbolisk och praktisk betydelse i kulten. Inte minst borde det i så fall gälla själva kitteln, som en symbol för den som har det yttersta kultiska ansvaret för offermåltiderna, eller liknande. Även andra föremål i kittelgravarna, såsom de relativt vanligt förekommande glasen kan placeras in i samma grupp av offerceremoniel, liksom keramik och björnskin. Föremålstyper som uppträder i kittelgravarna är dock inte exklusivt förekommande i just dessa, men hittas även i gravar från både lägre och högre sociala skikt. Det hade varit enklare om kittelgravarnas innehåll endast uppträtt i sitt eget sammanhang. Dock står kittelgravarnas exceptionella kombination av kittel, artefakter och relativ monumentalitet i bjärt kontrast till samtida vapengravar, varför idén om att de representerar kultledare borde kunna gå att arbeta vidare med.

Högar som är 40 meter och däröver i diameter hittas endast i Medelpads tre centralbygder (jfr fig. 3). Detta är intressant och kan naturligtvis tolkas på flera sätt; t. ex. att det mellan olika stormannasläkter i Medelpad funnits ett konkurrensförhållande. En annan tolkning kan vara att dessa "kungshögar" under en period med större yttre konflikter, faktiskt representerar kungar som enligt modellen i figur 2 utsetts till överkungar över samtliga folkland i Mellannorrland. Om nu så skulle ha varit fallet, hur många kungar skulle man då kunna tänka sig ha regerat i det vi kallar Mellannorrland under folkvandringstiden? En parallell kan tas när det gäller samtida kontinentala förhållanden. Den merovingiska genealogin omfattar under det vi kallar folkvandringstiden 11 kungar, vissa dock delregenter: Pharamond 410-426, Clodio 426-447, Merowig 447-458, Childeric I 458-481, Chlodwig I 481-511, Childebert I 511-558, Chlothar I 511-561, Chlodomer 511-524, Theuderic I 511-534, Theudebert I 534-548, Theudebald 548-555. I genomsnitt har således de merovingiska kungarna haft makten i omkring 13 år. Högom, med sina 4 "kungshögar" motsvarar enligt samma beräkning kungabegravningar under 50-60 år. Men som vi vet från t. ex. de isländska sagorna, var förhållandet på norskt område sådant att kungen oftast ägde ett flertal gårdar som han kunde vistas på. Var han begravdes kunde komma an på flera förhållanden. Under vikingatiden kunde det

bli så, som berättas i Snorres *Heimskringla* om Halvdan Svarte, att kungens kropp styckades i fyra delar och varje kroppsdel höglades på olika platser. Ett dylikt förfarande får väl anses tillhöra undantagen, eftersom inga säkra arkeologiska spår efter sådant påträffats (jfr Rolfsen & Larsen 2005:124).

Hur många är de s. k. kungshögarna i Medelpad och var finns de? Det finns enligt nuvarande källäge, två i den Södra bygden; fyra i den Mellersta bygden och en i den Norra bygden (jfr fig. 3). Det gör sammanlagt sju, vilket motsvarar om vi räknar på den merovingiska kungalängden, knappt 100 år av begravningar i ”kungshögar”. Om ett centralt ledarskap verkat i Medelpads centralbygder under dessa hundra år, i så fall troligen ca 450/500 - 550/600, skulle de sju generationernas överkungar ha kunnat begravas i de tre bygderna. Den längsta följen finns i Högom och skulle kunna vara de sista i det mellannorrländska småkungadömet epok. Genom att makten under de sista 50-60 åren sannolikt varit särskilt utsatt, med tanke på troliga konflikter med främst Mälardalen, är det möjligt att det kan ha varit en demonstration, både utåt och inåt, för att i ett sista desperat(?) försök att visa upp stabilitet och makt. En av flera hakar med detta resonemang är förstås att alla ”kungshögar” dateringsmässigt borde hamna i det hundraåriga intervallet enligt ovan. En sak som framtiden får utvisa.

Tack

Charlotte Fabech, Ulf Näsman och Lars Liedgren har hjälpt till med tips och synpunkter. Stort tack!

Referenser

- Andersson, Kent 1994. Så mycket mer än nett smycke. Om några medelpad-ska fynd av guldföremål från 3:e och 4:e århundradet efter Kristi födelse. *Ångermanland-Medelpad* 1994-95:125-138.
- Baudou, Evert 1997. Om uppkomsten av järnålderns jordbruksbygd i Mellannorrland och boplatser vid Tuna kyrka. *Arkeologi i Mittnorden. Ett symposium kring nya arkeologiska forskningsrön* (red: Gullberg, Kurt). Studier i Österbottens förhistoria nr 4:11-43. Vasa.
- Bratt, Peter 2008. *Makt uttryckt i jord och sten. Stora bögar och maktstrukturer i Mälardalen under Järnåldern*. Stockholm studies in archaeology 46. Stockholm.
- Cajmatz, Karl 1956. *Besiktning, kartläggning och undersökning av ett överodlat granfält i Skyttberg, Timrå köping, Medelpad*. ATA: dnr 003140. Stockholm.

- Engelmark, Roger & Wallin, Jan-Erik 1985. Pollen analytical evidence for Iron Age agriculture in Hälsingland, Central Sweden. *In Honorem Evert Baudou*. Archaeology and Environment 4, 1985:353-366. Umeå.
- Fabeck, Charlotte 1991. Samfundsorganisation, religiøse ceremonier og regional variation. *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i romerske jernalder og folkevandringstid*. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11-15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII, 1991:283-303. Århus.
- Grimm, Oliver 2010. *Roman Period court sites in South-Western Norway - A social organisation in an international perspective*. AmS-skrifter 22. Stavanger.
- Holmqvist, Magnus 1994. *Arkeologisk undersökning av fornlämning Raä 325, Prästbordet 1:1, Tuna socken, Medelpad. Länsmuseum Västernorrland*. Rapport 1994:3. Härnösand.
- Hougen, Bjørn 1935. *Snartemofunnene. Studier i folkevandringstidens ornamentikk og tekstilhistorie*. Norske oldfunn VII. Oslo.
- Hyenstrand, Åke 1974. *Centralbygd - Randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvenska yngre järnålder*. Acta universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology 5. Stockholm.
- Liedgren, Lars 1992. *Hus och gård i Hälsingland. En studie av agrar bebyggelse och bebyggelseutveckling i norra Hälsingland Kr.f. - 600 e.Kr.* Studia archaeologica universitatis Umensis 2. Umeå.
- Lindqvist, Anna-Karin & Ramqvist, Per H. 1993. *Gene. En stormansgård från äldre järnålder i Mellannorrland*. HB Prehistorica. Umeå.
- Nockert, Margareta 1991. *The Högom find and other Migration Period textiles and costumes in Scandinavia. Högom Part II*. Archaeology and Environment 9. Umeå.
- Näsman, Ulf 1984. *Glas och bandel i senromersk tid och folkevandringstid. En studie kring glas från Eketorp-II, Öland, Sverige*. Archaeological studies, Uppsala university, institute of North-European archaeology 5. Uppsala.
- Pamp, Bengt 1979. *Ortnamnen i Sverige* (4:e uppl.). Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie B, nr 2. Lund.
- Persson, Maria 1995. *Fornlämningar & bebyggelse. En studie av järnålderns fornlämningar i Mellannorrland*. C-uppsats vid institutionen för arkeologi, Umeå universitet. Umeå.
- Persson, Peter 2009. Centralorter i Västernorrland under järnåldern. *Arkeologi i Norr* 11:53-92.
- Persson, Peter 2012. Timrådalen - en förbisedd högstatusbygd i Medelpad. *Arkeologi i Norr* 13:105-130.
- Ramqvist, Per H. 1983. *Gene. On the origin, function and development of sedentary Iron Age settlement in Northern Sweden*. Archaeology and Environment 1. Umeå.
- Ramqvist, Per H. 1988. Mellannorrland under äldre järnålder. Några aspekter på samhällsstrukturen. Samer och germaner i det förhistoriska Norrland. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* nr 14, 1987:105-126.

- Ramqvist, Per H. 1990. *Högom*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Ramqvist, Per H. 1991. Perspektiv på regional variation och samhälle i Nordens folkvandringstid. *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i romersk jernalder of folkevandringstid*. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11-15 april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII, 1991:305-318. Århus.
- Ramqvist, Per H. 1992. *Högom. Part I. The excavations 1949-1984*. Archaeology and Environment 13. Umeå.
- Ramqvist, Per H. 1995. Resources, Population and Power in the Migration Period. An Analysis of the Archaeological Remains in Central Norrland. *Archaeology East and West of the Baltic. Papers from the second Estonian-Swedish archaeological symposium, Sigtuna May 1991* (ed. Ingmar Jansson). Theses and Papers in Archaeology N.S. A7:33-38. Stockholm.
- Ramqvist, Per H. 2000. *Arkeologiska utgrävningar i Norrland 1950-1995. En databas sammanfattande 1700 undersökningar*. Studier i Regional Arkeologi 1. Mitthögskolan. Örnköldsvik.
- Ramqvist, Per H. 2001. Utbytessystem under det 1:a årtusendet e.Kr. Idéer utgående från tre i mellannorrländska älvor. *Formännen* 2001/1:1-21.
- Ramqvist, Per H. 2011. Nytolkning av Evebö- och Snartemo-gravarna I, II och V. *Viking* 2011:103-118.
- Ringstad, Bjørn 1987. *Vestlandets største gravminner. Et forsøk på lokalisering av forhistoriske maktsentra*. Magisteravhandling. Universitetet i Bergen. Bergen.
- Rølsen, Perry & Larsen, Jan Henning 2005. Er det flere Halvdanshauger? *Viking* 2005:101-130.
- Sanmark, Alexandra & Semple, Sarah 2008. Places of assembly: new discoveries in Sweden and England. *Formännen* 2008:245-259.
- Schetelig, Haakon 1912. *Vestlandske graver fra jernalderen*. Bergens Museums skrifter. Ny Række. Bd. II. No. 1. Bergen.
- Selinge, Klas-Göran 1977. Järnålderns bondekultur i Västernorrland. *Västernorrlands förhistoria*, 1977:153-459. Härnösand.
- Selinge, Klas-Göran 1985. Skottssund. An Early Iron Age grave in Medelpad, *In Honorem Evert Baudou*. Archaeology and Environment 4:125-141. Umeå.
- Sjöblom, Malin 2008. *Guld i Mellannorrland. En studie över guldets betydelse i järnålderssamhället*. Kandidatuppsats, Institutionen för idé- och samhällsstudier. Umeå universitet. Umeå.
- Storli, Inger 2006. *Hålogaland for rikssamlingen. Politiske prosesser i perioden 200-900 e.Kr*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter. Vol. CXXIII. Oslo.
- Straume, Eldrid 1977. Glasgefäse mit Reparatur in norwegischen Grabfunde der Völkerwanderungszeit. *Marburger Studien* 1:273-282.
- Straume, Eldrid 1987. *Gläser mit Facettenschliff aus skandinavischen Gräbern des 4. und 5. Jahrhunderts n. Chr*. The institute for comparative research in human culture. Serie B: Skrifter 73. Oslo.

- Sundqvist, Olof 2007. *Kultledare i fornskandinaviske religion*. Opia 41. Uppsala.
- Söderberg, Sverker 1984. En bygd vid Alnösundet. Riksantikvarieämbetet. *Rapport UV* 1984:38. Stockholm.
- Söderberg, Sverker 1989. En bygd vid Alnösundet. Från järnåldershamn till industrilandskap. *Bottniska Kontakt* IV:147-148. Mariehamn.
- Söderberg, Sverker 2000. *Rapport över undersökningar av bögarne Raä 46, 47 & del av 48, på fastigheterna Vinsta 3:1 & Prästbolet 1:1, Timrå socken och kommun*. Stockholm.
- Varenius, Claes 1961. En stormansgrav i Norrala. *Hälsingrunor* 1961:13-33.

